

УДК 343.125

ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ОБІГОМ ПОРНОГРАФІЧНИХ ПРЕДМЕТІВ

Олександр КОЗЛЕНКО,
здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності
Харківського національного університету внутрішніх справ

SUMMARY

An attempt to define determinants of the crimes related to trafficking in pornography. Definition and classification of the causes and conditions of crimes related to trafficking in pornography, as well as their degree of interdependence. A conclusion is made that the knowledge of staff operational divisions of police Ukraine in the field of determinants of crimes provided art. 301 Criminal Code of Ukraine will significantly increase the effectiveness of the fight against trafficking in pornography.

Key words: turnover of pornographic production, moral state of society, the determinants of crime, the operational units of police Ukraine.

АНОТАЦІЯ

У статті зроблено спробу визначити детермінанти злочинів, пов'язаних із обігом порнографічних предметів. Визначено та класифіковано причини й умови злочинів, пов'язаних із обігом порнографічної продукції, а також ступінь їхньої залежності. Сформульовано висновок, що постійне володіння співробітниками оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України детермінантами злочинів, передбачених ст. 301 Кримінального кодексу України, значно підвищить ефективність боротьби з обігом порнографічної продукції.

Ключові слова: обіг порнографічних предметів, моральний стан суспільства, детермінанти злочинів, оперативні підрозділи органів внутрішніх справ.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ ст. в Україні відбулися кардинальні зміни, викликані політичними реформами, які торкнулися майже всіх сфер суспільного життя, створивши проблеми, що залишаються актуальними й досі. Безумовно, це стосується й моральних, і культурних, і духовних аспектів життєдіяльності суспільства. Одним із факторів, який негативно впливає на формування загальнолюдських цінностей, насамперед у молодого покоління, є порнографія, яка посіла не останнє місце у здобутках тіньової економіки та отримання злочинного капіталу.

Ситуація у країні ще більше загострюється негативною трансформацією в сексуальній моралі й поведінці громадян, яка ставить перед сучасним суспільством безліч нових і надає гостроти старим проблемам. Усе частіше комерційні цілі та гарантований прибуток виправдовують аморальні, а інколи й злочинні дії. Саме тому комплексне вивчення детермінантів цих злочинів має важливе значення для вирішення як наукових, так і практичних завдань.

Актуальність теми. Проблему боротьби зі злочинами, пов'язаними з обігом порнографічної продукції, розробляли, зокрема, такі українські та російські науковці: С.В. Хільченко, Д.Г. Паляничко, А.В. Ландіна, О.П. Рябчинська, О.О. Соловей, О.В. Швед, В.А. Губанов, І.І. Дзюба, В.М. Шерстюк, В.О. Владіміров, П.Ф. Грішанін, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, О.О. Дудоров, О.П. Дьяченко, М.А. Єфімов, О.М. Ігнатов, М.І. Коржанський, Н.Ф. Кузнецова, П.С. Матишевський, П.П. Михайленко, В.О. Навроцький, А.Х. Степанюк, М.Д. Шаргородський, С.С. Яценко й інші. Вони зробили значний внесок у розвиток теорії та вдосконалення практики виявлення, запобігання й розслідування злочинів, пов'язаних із обігом порнографічної продукції. Проте в їхніх працях не розкрито сучасних детермінантів злочинів, пов'язаних із обігом порнографічної продукції. Причиною цього є те, що наявні наукові розробки проводилися в інших

історичних умовах, правових і соціальних реаліях й об'єктивно не могли врахувати особливостей сьогодення.

Тому метою статті є висвітлення сучасних детермінантів злочинів, пов'язаних із обігом порнографічної продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки в суспільстві існує таке негативне явище, як порнографія, то виникає запитання: а що її детермінує? Детермінувати (від лат. *determinare*) означає породжувати, припускати, зумовлювати [1, с. 29]. Проте в кримінології поняття «детермінація» тлумачиться не завжди однаково.

Загалом різні точки зору сучасних учених можна поділити на три групи.

Представники першої групи вважають, що детермінація являє собою тільки залежність, зв'язок між речами і явищами [2, с. 77].

Другу групу становлять думки тих учених, які розглядають терміни «фактор» і «детермінант» як рівнозначні поняття й синоніми, що об'єднують усі види детермінаційних зв'язків [3, с. 68].

До третьої групи належать точки зору вчених, які в детермінацію включають причини, умови та фактори злочинності [4, с. 29–33].

У межах дослідження ми погоджуємося із думкою третьої групи вчених.

Так, серед причин розповсюдження порнографічної продукції загалом можна виділити такі:

- 1) погіршення морального стану суспільства, яке виявляється в девальвації загальнолюдських цінностей, принципів, установок;
- 2) лібералізація нашого суспільства, яка полягає, зокрема, у більш толерантному ставленні до висвітлення сфери сексуальних стосунків;
- 3) зростання організованої злочинності, яка контролює проституцію й виготовлення та розповсюдження порнографічної продукції;

4) недоліки сімейного, шкільного виховання, відсутність належної системи сексуального виховання неповнолітніх.

Це, так би мовити, загальні показові для цих злочинів причини, однак на індивідуальному рівні в кожному конкретному випадку такими причинами можуть бути певні психологічні або сексуальні відхилення і збочення, наприклад, такі як педофілія (інтерес до порнографічної продукції із зображенням дітей), зоофілія (те саме, але щодо тварин), геронтофілія (сексуальний потяг до людей похилого віку), а також садомазохізм, некрофілія тощо [5, с. 21].

Але для того щоб точніше визначитися зі справжніми визначальними причинами вчинення подібних злочинів, необхідно детально проаналізувати весь комплекс причин у сукупності й кожному з них окремо, що дасть змогу виробити найбільш ефективні заходи для боротьби з цим явищем.

Однією з найбільш поширених серед науковців точок зору на причини цього явища є та, згідно з якою, цьому сприяє погіршення морального стану суспільства, точніше зміни суспільної моралі, які, у свою чергу, стали наслідком кардинальних політичних, економічних, соціальних змін, що відбуваються в нашому суспільстві впродовж останніх років. Деформація статевої моралі виявляється, зокрема, у різкому зниженні віку осіб, котрі вступають у статеві зносини, різкому зростанні проституції, особливо дитячої, значному поширенні в суспільстві порнографічних предметів. Набирає обертів бізнес, пов'язаний із сексуальним «обслуговуванням».

Отже, можна констатувати значні зміни стереотипів і поведінки людей у сфері громадської, особливо статевої, моралі. І проблема тут навіть не в тому, що останнім часом цій сфері людського життя приділяється занадто багато уваги, що вже не є закритою для обговорення темою сексуальна культура суспільства. Між тим усе частіше поняття «сексуальна культура» асоціюється або замінюється поняттям «сексуальна індустрія», тобто «масове, тиражоване виробництво й розповсюдження продукції (предметів, послуг, інформації тощо) сексуального характеру, яка виготовляється з метою одержання прибутку» [6, с. 379].

На початку 90-х рр. минулого століття ця специфічна ідеологія почала руйнуватися, а нішу, яка утворилася на місці останньої через швидку динаміку процесів, що відбувалися в суспільстві, нічим було заповнити, бо не існувало жодної альтернативи.

Суспільство, більшість якого ніколи не стояла перед самостійним вибором, альтернативою чогось іншого, особливо в плані свободи інформації, самовираження, свободи висловлювання думок, наче губка, почало вбирати в себе все те, що бачило, чуло, спостерігало без розбору, причому з таким перекосом у бік, який тепер досить важко виправити, не маючи за плечима досвіду цивілізованого регулювання цієї сфери суспільних відносин.

Іншою причиною, на якій наголошують і яку виділяють фахівці, є лібералізація суспільства щодо висвітлення різних сторін сексуального життя людини. Але ця причина тісно пов'язана, точніше сказати, є певним виявом і наслідком зміни моральних устоїв суспільства. Лібералізація, яка в нашому випадку означає більш толерантне ставлення до розповсюдження продукції сексуального характеру загалом і порнографічної зокрема, виявляється в тому, що, хоча така діяльність і є незаконною, але якщо вона не ображає почуття гідності тих осіб, котрі не бажають з нею знайомитися, тобто не має нав'язливого характеру, у багатьох членів суспільства спостерігається досить спокійне до неї ставлення.

На нашу думку, вище перелічені чинники є загальними для всіх випадків учинення злочинів, передбачених ст. 301 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Однак існують причини, які є безпосередніми детермінантами вчинення останніх. Беручи за основу класифікацію всіх причин злочинності на матеріальні та ідеологічні [7, с. 131], їх можна поділити на дві групи, а саме:

- 1) соціально-економічні;
- 2) соціально-психологічні.

Що стосується першого виду, то до нього можна зарахувати такі досить вагомні причини, як попит на цю продукцію певної частини суспільства й бажання іншої частини, використовуючи цей попит, отримати матеріальні блага, якими найчастіше є гроші.

Як ми вже відмічали, обіг у суспільстві порнографічної продукції характеризується його все більшою комерціалізацією, і з упевненістю можна прогнозувати такий стан речей і надалі. У цьому випадку не зовсім доречно говорити про окремих осіб, бо, як свідчить світова статистика, споживання порнографічних предметів є масовим явищем, притаманним тією чи іншою мірою більшості членам суспільства.

Так, наприклад, за оцінками іноземної статистики, у Росії розповсюдження порнографічних предметів приносить у місяць близько 5 мільйонів доларів США. Але є й більш відверта неофіційна цифра – 20–25 мільйонів доларів США. Американці щорічно витрачають на продукцію сексуального характеру від 4 до 6 мільярдів доларів США [8, с. 252]. Насправді вражаючі дані. І, якби хто не ставився до цього феномена, причина такого попиту знаходиться на рівні людських інстинктів і психології, тому що сексуальність притаманна людській натурі й майже завжди викликає інтерес. Саме тому розповсюдження порнографічної продукції характеризується дедалі більшою комерціалізацією. Попит породжує пропозицію, а доволі значні доходи стають вагомим стимулом саме для її комерційного розповсюдження, навіть попри існування кримінальної відповідальності за такі дії.

Другий комплекс становлять причини, так би мовити, особистого характеру, які є чинниками скоєння будь-яких дій із порнографічними предметами не з метою одержання прибутку, а, наприклад, для задоволення особистих сексуальних потреб, у тому числі й психічних відхилень на сексуальному ґрунті, про які ми вже зазначали раніше.

Наявність певних сексуальних відхилень і збочень, для задоволення яких виникає потреба вдаватися до споживання порнографічної продукції відповідного змісту, може, у свою чергу, бути причиною виготовлення подібної порнографічної продукції іншими особами, котрі не мають зазначених вад, але використовують вади інших людей з метою одержання прибутку. Тобто, вони виготовляють таку продукцію заочно, урахувавши коло потенційних замовників або клієнтів. Такою продукцією можуть бути, наприклад, фільми із сексуальним зображенням дітей, із зображенням гомосексуальних сцен, із зображеннями статевих контактів із тваринами й зображенням статевих відносин з апологією насильства тощо.

Причиною розповсюдження порнографічних предметів на індивідуальному рівні може бути, і досить часто, необхідність задоволення особистих сексуальних потреб, наприклад, у випадках, коли особа пропонує ознайомитися зі змістом такого твору іншій особі з метою схвалення її до вступу в статевий зв'язок, і такі дії є просто певним сексуальним стимулом.

Ця сама причина може виступати чинником не тільки розповсюдження, а й виготовлення, увезення порнографічних предметів. Це має місце у випадках, коли особа ввозить порнографічні предмети з метою їхнього подальшого розповсюдження серед своїх потенційних статевих партнерів. Це саме положення стосується й випадків виготовлення порнографічної продукції шляхом, зокрема, фото- чи відеозйомки реального статевого акту для розповсюдження серед інших осіб.

Отже, у всіх цих випадках при ввезенні, виготовленні з метою подальшого розповсюдження чи розповсюдженні, за винятком його такої форми, як збут, за всіх інших схожих рис причиною їх учинення є наявність особистих сексуальних потреб або потреб інших осіб, задля задоволення яких особа вчиняє дії, передбачені, зокрема, ст. 301 КК України, тобто відсутній матеріальний або інший корисливий аспект.

Отже, на нашу думку, комплекс вище перелічених причин є характерним при вчиненні незаконних дій із порнографічними предметами. Звісно, у кожному конкретному випадку при вчиненні зазначених дій із цими предметами можуть бути й інші причини, але вони властиві окремим злочинам.

Проаналізовані причини, як нам видається, до певної міри розкривають природу цього соціального явища, пояснюють його походження та феномен існування, і їх належне врахування й осмислення надасть ефективний інструмент урегулювання відповідних відносин у межах закону та дотримання основних прав і свобод громадян і дійовий інструмент боротьби з украї негативними та однозначно небезпечними формами його вияву.

Звичайно, самі по собі причини можуть підштовхувати до вчинення злочину, але, щоб певні соціальні процеси або явища перетворилися на дійсні детермінанти конкретного злочину, необхідні ще й додаткові обставини, які відіграють роль достатніх умов у кожному конкретному випадку. Отже, слушно проаналізувавши причини вчинення злочину, передбаченого ст. 301 КК України, виявити та дослідити й ті умови, що сприяють учиненню останнього. Щодо визначення терміна «умови вчинення злочину» ми погоджуємося із думкою вчених-кримінологів, які під ним розуміють «ті факти реальної дійсності, які прямо злочинів не викликають, однак їх існування може сприяти виникненню в людини бажання скоїти злочин» [9, с. 134].

При визначенні умов наголошується, що це обставини, які не прямо викликають бажання вчинити злочин, але їхня наявність обов'язково береться до уваги під час прийняття відповідного рішення особою, котра вчиняє злочин.

Аналіз умов учинення злочинів, передбачених ст. 301 КК України, з урахуванням їх дійсного впливу та значення для об'єктивної сторони відповідного складу злочину взагалі, так і при вчиненні конкретної незаконної дії з порнографічними творами необхідно проводити у відповідності з пануючою в кримінології класифікацією останніх на супутні, необхідні й достатні.

Так, під необхідними умовами визначаються ті фактори зовнішнього середовища, які роблять можливим учинення злочину, або обставини, «що сприяють досягненню злочинного результату» [9, с. 147].

До умов, які сприяють учиненню злочинів, передбачених ст. 301 КК України потрібно зарахувати такі:

1) послаблення соціального і правового контролю за галузю інформування суспільства про сферу сексуального життя.

2) недоліки морального виховання підростаючого покоління;

3) безнаглядність, безпритульність, відсутність елементарного контролю за дітьми з боку батьків або осіб, котрі їх замінюють, особливо це стосується випадків, коли виготовлення порнографічних предметів поєднано з примушуванням неповнолітніх до участі в їх створенні;

4) недоліки в роботі правоохоронних органів, громадських організацій, а також державних установ та органів місцевого самоврядування щодо запобігання обігу в суспільстві порнографічних предметів.

Отже, ми вказали умови, необхідні для вчинення відповідних злочинів. Однак у кожному конкретному випадку по кожній справі необхідно виявляти умови, що сприяли вчиненню цього конкретного злочину, чи то ввезення, виготовлення чи розповсюдження порнографічних творів. Це так звані «супутні» умови, під якими розуміють «обставини місця та часу, які прямо не впливають на те, що відбувається» [10, с. 178]. Вони можуть впливати й пересікатися з необхідними умовами, але притаманні для кожного конкретного випадку. Так, наприклад, необхідною умовою успішності дії щодо ввезення порнографічного предмета є певні недоліки в роботі митної служби, а іншими поточними умовами може бути наявність певної можливості транспортування зазначених предметів, зокрема засобу перевезення, підроблених документів тощо.

Необхідними умовами, наприклад, виготовлення відповідних творів є недоліки в роботі правоохоронних органів щодо своєчасного виявлення й припинення подібних дій. Але такий стан речей певною мірою виправдовується такими перешкодами, що, у свою чергу, є супутніми умовами вчинення зазначених дій, а саме: наявність певного місця, де й відбувається виготовлення таких предметів і виявлення яких досить ускладнене, наявність достатніх технічних засобів, без яких неможливо виготовлення порнографічних предметів, тощо.

Але, звісна річ, бажаного результату такої діяльності можливо досягти лише за наявності сукупності вище перелічених факторів, при цьому комбінація необхідних і супутніх умов може варіюватися залежно від характеру дій, що вчинюються особою, тією мірою, поки така сукупність не досягає рівня, достатнього для вчинення злочину та досягнення запланованого злочинного результату, бо, як слушно зауважує В.М. Кудрявцев, «коли є достатні умови і маєть причина, наслідок настає з необхідністю» [10, с. 18].

Висновки. На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що постійне володіння детермінантами злочинів, передбачених ст. 301 КК України, значно підвищить ефективність роботи оперативних підрозділів органів внутрішніх справ під час запобігання, припинення, профілактики й документування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом порнографічної продукції, і покращить моральний стан суспільства шляхом реваліації загальнолюдських цінностей, принципів та установок.

Список використаної літератури:

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : [підручник]/[І.М.Даньшин, В.В.Голіна, М.Ю.Валуйська та ін.]; за заг. ред. В.В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х. : Право, 2009. – 288 с.
2. Іванов Ю.Ф. Кримінологія : [навчальний посібник] / Ю.Ф. Іванов, О.М. Джуца. – 2-ге вид., доповн. та перероб. – К. : Вид. ПАЛІВОДА А.В., 2008. – 292 с.
3. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 2007. – 424 с.

4. Кримінологія (Загальна частина) : [навчальний посібник] / [кол. авторів: А.Б. Блага, І.Г. Богатирьов, Л.М. Давиденко та ін.] ; за заг. ред. О.М. Бандурки. – Х. : Вид-во ХНУВС, 2010. – 240 с.
5. Рябчинська О.П. Розповсюдження порнографічної продукції в контексті захисту прав людини / О.П. Рябчинська // Вісник Луганського інституту МВС України. – 2000. – № 2. – С. 219–222.
6. Исаев Н.А. Феномен порнографии: уголовно-правовой и криминологический анализ проблемы / Н.А. Исаев // «Черные дыры» в Российском законодательстве. – 2006. – № 4. – С. 373–381.
7. Медицький І.Б. Деякі підходи до розуміння причин і умов злочинності / І.Б. Медицький // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : зб. наук. ст. – Івано-Франківськ, 2002. – Вип. IX. – С. 129–133.
8. Ландіна А.В. Захист статевої моральності у кримінальному законодавстві України та зарубіжних країн / А.В. Ландіна // Молодь в юридичній науці. – Хмельницький, 2003. – № 1. – С. 251–253.
9. Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии (О структуре индивидуального преступного поведения) : [монография] / В.Н. Кудрявцев. – М. : ТК Велби ; Проспект, 2007. – 176 с.
10. Кудрявцев В.Н. Причины правонарушений / В.Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1976. – 285 с.
-